

PHƯỜNG RỐI NƯỚC ĐỒNG NGỰ (HUYỆN THUẬN THÀNH, TỈNH BẮC NINH)

LÊ THỊ KIM NGÂN*

TÓM TẮT

Rối nước là một loại hình nghệ thuật sân khấu dân gian truyền thống độc đáo vùng châu thổ Bắc Bộ. Tinh hoa của Rối nước đã được đông đảo công chúng yêu thích nghệ thuật trình diễn dân gian và cộng đồng quốc tế ghi nhận. Tuy nhiên, hiện nay, việc bảo vệ và phát huy giá trị loại hình nghệ thuật này chưa thực sự mang lại những kết quả như mong đợi. Bài viết bước đầu để cập tới thực trạng hoạt động của Phường Rối nước Đồng Ngụ và đề xuất hướng đổi mới hoạt động...

Từ khóa: Rối nước; Đồng Ngụ.

ABSTRACT

Water puppetry is a unique theatrical art form in northern delta. Essence of water puppetry was noted by public and recognized by the international audiences. However, at present, the protection and promotion of the values of this art form has not really brought the desired results. The paper initially mentioned the real situation of Dong Ngụ water puppetry and propose some solutions to strengthen its activities.

Key words: Water puppetry, Dong Ngụ.

Phường Rối nước Đồng Ngụ, thuộc làng Đồng Ngụ, một ngôi làng cổ của trấn Kinh Bắc xưa, nay thuộc xã Ngũ Thái, huyện Thuận Thành, tỉnh Bắc Ninh. Đây là một trong 14 phường Rối nước dân gian trong cả nước còn duy trì hoạt động.

Theo lời kể của các cụ già trong làng và những nghệ nhân cao tuổi, Rối nước ở Đồng Ngụ xuất hiện từ thời Lý - Trần, cách đây khoảng hơn 800 năm, do Đoàn Thượng (sau này là Thành hoàng làng Đồng Ngụ) truyền nghề. Phường Rối nước Đồng Ngụ cũng định hình, phát triển từ đó và được các thế hệ nghệ nhân thực hành, truyền dạy, duy trì đến nay.

Dưới thời thuộc Pháp, do điều kiện chiến tranh, đã có lúc Phường Rối nước Đồng Ngụ phải ngưng hoạt động và giải thể. Sau khi giành lại độc lập (1945), nơi nơi ca khúc khải hoàn, mừng đất nước độc lập, tự do, hòa chung niềm vui ấy, nghệ thuật Rối nước ở Đồng Ngụ cũng dần được hồi sinh - Cụ Nguyễn Hữu Đạo và một số nghệ nhân trong làng đã cùng nhau khôi phục lại Phường Rối cùng sự hỗ trợ của chính quyền các cấp.

Năm 1958, sau một thời gian bị gián đoạn, Rối nước Đồng Ngụ đã được tổ chức trình diễn trở lại. Qua vài đợt trình diễn, sự cố gắng của các nghệ nhân đã nhận được sự khích lệ, động viên nhiệt thành của những người mến mộ...

Vào khoảng những năm cuối của thập niên 90 - thế kỷ trước, sau khi cụ Phong - Trưởng phường qua đời, Phường đã thống nhất bầu ông Nguyễn Đăng Trãi làm Trưởng phường. Ông Trãi đã cùng một số nghệ nhân gạo cội, như cụ Nguyễn Bá Quảng, cụ Đồng, cụ Phải dẫn dắt Phường Rối Đồng Ngụ tiến lên một bước phát triển mới. Trong thời kì này, nhờ sự giúp đỡ của Trung tâm Múa Rối nước Việt Nam (UNIMA Việt Nam) và Quỹ Thụy Điển - Việt Nam phát triển văn hóa, Phường đã được đầu tư một số kinh phí để duy trì hoạt động và phát triển. Sau đó, Phường gia nhập Câu lạc bộ UNIMA Việt Nam và được nhà nước đầu tư xây dựng sân khấu thủy đình tại địa phương, đào tạo lớp diễn viên trẻ kế cận.

Năm 2001, Phường tham dự Festival tại Huế, giành vị trí thứ hai trong các Phường Rối toàn quốc. Ngoài ra, Phường cũng tham gia Liên hoan Múa Rối nước các tỉnh miền Bắc tại Công viên nước Hồ Tây

* Đại học Sư phạm Hà Nội

Con trò (Rối) Đồng Ngự - Ảnh: Tác giả

(Hà Nội). Theo lời mời của Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam, Phường đã thường xuyên trình diễn phục vụ du khách tại Bảo tàng.

Năm 2007, sau khi Trưởng phường qua đời, Phường Rối nước Đồng Ngự chia tách thành hai phường. Một phường do anh Nguyễn Xuân Lai phụ trách, lấy tên là Đoàn Rối nước Luy Lâu, hoạt động dưới dạng công ty tư nhân; một phường hoạt động theo hình thức cổ truyền. Theo đó, đội ngũ nghệ nhân cũng bị phân tán, chất lượng nghệ thuật suy giảm một phần... Năm 2012, Phường Rối nước Đồng Ngự được tái cơ cấu.

Hiện Đồng Ngự là một trong số ít Phường Rối còn giữ được kỹ thuật thuật máy dây và máy sào để tạo sự di chuyển linh hoạt, sống động, đặc biệt có hồn cho con Rối. Với kỹ thuật này, người điều khiển có thể đưa Rối ra xa sân khấu trình diễn mà không ảnh hưởng đến hoạt động của con Rối. Trong quá trình trình diễn, những nhạc cụ, như trống, tù và, mõ, đàn nguyệt, đàn tranh, các làn điệu dân ca Quan họ cũng được đưa vào để tạo không khí sinh động cho các buổi diễn.

Rối nước truyền thống thường được tổ chức trong dân gian vào các kỳ lễ hội. Hằng năm, Đồng Ngự có hai hội chính, được tổ chức vào ngày 13 tháng Ba và ngày 20 tháng Tư. Trước khi trình diễn

trong hội, các nghệ nhân của Phường Rối phải làm lễ kính cáo Thành hoàng làng và xin Tổ nghề cho phép trình diễn Rối. Sau các nghi lễ, Rối nước bắt đầu được trình diễn để phục vụ hội làng...

Không gian trình diễn Rối nước là ao làng. Ở giữa ao, các nghệ nhân dựng lên một thủy đình, còn gọi là buống trò. Đây là nơi để các nghệ nhân đứng trình diễn và để con Rối. Thủy đình của Phường Rối nước Đồng Ngự được xây dựng từ năm 2007. Tuy nhiên, khi xây dựng, những người thiết kế mới tính đến giá trị thẩm mỹ mà chưa chú tâm nhiều tới nhân tố lịch sử và văn hóa truyền thống - Thủy đình hiện nay được dựng trước mặt nhà văn hóa, bên cạnh đình làng Đồng Ngự, trong khi vị trí cũ của thủy đình lại ở trước mặt đình, với sân khấu hướng vào trong đình. Sự thay đổi này đã ít nhiều ảnh hưởng đến tâm lý trình diễn của nghệ nhân và những người yêu Rối. Do nhiều nguyên nhân, khu vực ao Rối hiện đang bị ô nhiễm, chỉ khi nào chuẩn bị trình diễn thì mới dọn rác, vớt bèo. Trình diễn và thưởng thức Rối trong môi trường ấy, sự hứng khởi của nghệ nhân và công chúng cũng bị hạn chế phần nào. Hệ quả kéo theo, là nhiều công ty du lịch đã tìm đến và có ý hợp tác với Phường, nhưng khi thấy môi trường, cảnh quan như vậy, họ lặng lẽ rút lui.

Phường Rối nước Đồng Ngụ hiện có khoảng 20 nghệ nhân, hầu hết đều xuất thân từ nông dân, quanh năm gắn bó với ruộng đồng. Cụ Nguyễn Bá Quảng, nghệ nhân cao tuổi nhất Phường, năm nay đã gần 90 tuổi, với hơn 60 năm gắn bó với Rối nước Đồng Ngụ. Trưởng phường là ông Nguyễn Đăng Dung, năm nay cũng đã gần 60 tuổi. Các nghệ nhân khác, hầu hết đều ở độ tuổi đã quá 50. Mặc dù họ luôn đầy nhiệt huyết và cảm hứng truyền nghề, nhưng do nhiều nguyên nhân, lớp trẻ hiện nay lại không mấy mặn mà. Do đó, lớp nghệ nhân gạo cội ngày một gần đất, xa trời mà lớp trẻ kế cận thì ngày càng thưa vắng...

Hiện Phường Rối nước Đồng Ngụ có thể trình diễn được 15 tích trò. Chương trình trình diễn của Phường phải tùy thuộc vào điều kiện về thời gian. Nếu thời gian dài và có điều kiện thì các nghệ nhân sẽ trình diễn lần lượt các trò. Nếu thời gian hạn hẹp thì họ chỉ lựa chọn một số trò tiêu biểu, như Tễu giáo đầu, Hái cau, Đánh đu... Tuy nhiên, trong điều kiện hiện nay, các nghệ nhân trong Phường mới chỉ khôi phục được một số tích trò Rối cổ, việc nghiên cứu, đầu tư, sáng tạo những tiết mục mới ít được quan tâm. Cơ sở vật chất của Phường tuy đã được cải thiện so với trước đây, nhưng vẫn còn khá khiêm tốn so với các đơn vị khác. Một phần nguyên nhân do thiếu kinh phí hoạt động, một phần vì chưa được sự quan tâm đầu tư thỏa đáng của các cấp địa phương...

Phường đang hoạt động với cơ chế tự cung tự cấp là chính, nghệ nhân vẫn phải mưu sinh nhờ chân lấm, tay bùn. Do đó, dù có yêu nghề đến mấy thì họ cũng không thể toàn ý, toàn tâm đầu tư cho nghề Rối. Bên cạnh đó, đôi khi, có địa phương mời trình diễn thì một số nghệ nhân lại bận công việc gia đình, đồng áng không thể tham gia, hoạt động của Phường cũng gặp không ít khó khăn, trở ngại. Đó là một biểu hiện của sự thiếu chuyên nghiệp trong hoạt động tổ chức trình diễn nghệ thuật của Phường.

Một tín hiệu đáng mừng, là trong vài năm trở lại đây, Phường Rối nước Đồng Ngụ đã phối hợp với Bảo tàng Dân tộc học Việt Nam trình diễn phục vụ công chúng tương đối thường xuyên tại Bảo tàng. Ngoài ra, Phường cũng được mời trình diễn phục vụ lễ hội ở nhiều địa phương lân cận. Theo đó, hoạt động của Phường và đời sống của các nghệ nhân cũng từng bước dần được cải thiện...

Để Rối nước thực sự tiến xa hơn, thỏa mãn được nhu cầu thưởng thức nghệ thuật truyền thống của người dân và du khách quốc tế, Phường Rối nước Đồng Ngụ rất cần được đầu tư về mọi mặt để phát huy tối đa thế mạnh vốn có. Trước mắt, cần hướng tới một số giải pháp sau:

- Tích cực tuyên truyền, quảng bá về giá trị độc đáo, riêng có của Rối nước Đồng Ngụ dưới nhiều hình thức để thu hút sự quan tâm công chúng quan tâm tới bộ môn nghệ thuật truyền thống này;

- Xây dựng và hoàn thiện cơ chế bảo tồn, phát huy giá trị nghệ thuật Rối nước Đồng Ngụ gắn với hoạt động của Phường. Trong đó, đặc biệt chú trọng mối liên kết giữa trình diễn nghệ thuật và du lịch văn hóa theo hướng dịch vụ;

- Chú trọng đầu tư cho công tác đào tạo đội ngũ kế cận và sử dụng, quản lý có hiệu quả nguồn nhân lực sẵn có;

- Tích cực tham gia các chương trình hội thảo, hội diễn, giao lưu, liên hoan nghệ thuật truyền thống, du lịch, Rối nước...

Điểm qua đôi nét về Phường Rối nước Đồng Ngụ để cùng nhau thấy rằng, trong lịch sử, Phường Rối này khá phát triển và đã qua những bước thăng trầm, mà có lúc tưởng như không thể tồn tại. Trong bối cảnh và xu thế hiện nay, đổi mới hoạt động được xem như một nhu cầu tất yếu, đang đặt ra nhiều thách thức cho Rối nước không chỉ ở Đồng Ngụ. Vậy đổi mới thế nào? Nên chăng, hướng đổi mới sẽ là: kế thừa và phát huy có sáng tạo những giá trị văn hóa tinh hoa của Rối nước truyền thống./.

L.T.K.N

Tài liệu tham khảo

1- Hoàng Chương (2012), *Nghệ thuật Múa Rối nước Việt Nam*, Nxb. Văn hóa - Thông tin, H.

2- Lý Khắc Cung (2001), *Nghệ thuật Múa Rối nước Việt Nam*, Nxb. Văn hóa - Thông tin, H.

3- Lê Thị Thu Hiền (2014), *Cơ sở hình thành và giá trị văn hóa của Múa Rối nước Việt Nam, Luận án Tiến sĩ, Đại học Văn hóa Hà Nội*, H.

4- Nguyễn Huy Hồng (1996), *Rối nước Việt Nam*, Nxb. Sân khấu, H.

5- Vũ Tú Quỳnh (2012), *Sự phục hồi của Rối nước đồng bằng Bắc Bộ từ đổi mới đến nay, Luận án Tiến sĩ Văn hóa học, Học viện Khoa học xã hội, Viện Khoa học xã hội Việt Nam*, H.

(Ngày nhận bài: 07/10/2016; ngày phản biện đánh giá: 21/10/2016; ngày duyệt đăng bài: 01/11/2016).